

FRONTIERA ÎN RAPORTURILE ROMÂNNO-OTOMANE

Istoriografie, terminologie și metodologie*

Andreea Pavlusenco

Problema frontierei a reprezentat în istoria omenirii o discuție delicată, care a dus de cele mai multe ori la neînțelegeri, datorate, în bună măsură modului diferit de percepție și de definire al frontierei. În abordarea problemei trebuie ținut cont de context, de modul de evoluție și în special de modul în care este privită și analizată această chestiune. Foarte des, se poate întâmpla ca problema să capete un cu totul alt sens atunci când este privită dintr-o anumită perspectivă¹. Încă din primul moment al discuției se ridică următoarele întrebări esențiale: ce a fost frontiera pentru perioada în discuție și ce a însemnat (rolul pe care l-a jucat) ea pentru Țările Române în contextul și situarea în timp la care ne referim.

Din start atrag atenția asupra faptului că, în cazul de față, termenul de frontieră nu se încadrează în definiția modernă

* Studiul de față are la bază dizertația de master intitulată *Frontiera în raporturile româno-otomane în secolele XVI–XVII*, susținută în anul 2008 în cadrul comisiei de Istoria Sud-Estului European, Facultatea de Istorie – Universitatea din București.

¹ Mă refer aici la modul diferit de abordare și de înțelegere al frontierei privită din punctul de vedere al dreptului islamic, politico-administrativ, economic, spiritual-religios.

vehiculată². Raportat la contextul în care îl folosesc, conceptul de frontieră reprezintă o noțiune vie, un cadru de viață unde civilizațiile se intersectează, influențându-se reciproc una pe cealaltă și stabilind astfel relații de comunicare între ele. Greutatea și ambiguitatea acestui fapt provine din dificultatea faptului că el se intersectează în diferite domenii, neputându-se contura strict pentru conceptul de frontieră, ca un domeniu propriu³.

În ceea ce privește viziunea asupra frontierei, ca un spațiu al civilizațiilor, această teorie a fost consacrată de Școala de la Annales, precum și de congresele internaționale privind *limes*-ul roman sau granița bizantină⁴. Astfel, Fernand Braudel⁵, vorbește de existența frontierei, susținând că există mai multe frontiere, nu numai una, și că acestea reprezintă zone sau spații în care au loc aceste schimburi culturale, dar că o trasare în spațiu este destul de greu de realizat: „Într-adevăr, ce fel de frontieră să trasezi atunci când e vorba nu atât de plante și animale, de relief sau de climat, cât despre oamenii pe care nu-i oprește nici o delimitare și care străbat toate barierele”. Viziunea asupra frontierei ca un spațiu de comunicare și influențare reciprocă se întâlnește și la Almut Bues, care afirma că „zonele de

² Conform definiției moderne oferită de *Dicționarul Enciclopedic D-G*, II, (coord. Marcel D. Popa) București, Editura Enciclopedică, pp. 380–381, frontiera așa cum este definit termenul de azi, reprezintă linia naturală sau convențională trasată într diferite puncte de pe suprafața globului, care delimitează teritoriul unui stat de teritoriul altui stat, de marea liberă de spațiul cosmic. Frontiera delimitează juridic cadrul în care statul își exercită suveranitatea sa deplină și exclusivă. Frontierele de stat sunt inviolabile, ca și teritoriul de stat, respectarea lor fiind o condiție *sine qua non* a promovării unor relații normale de cooperare și securitate între state.

³ Fac referire la faptul că definirea conceptului și urmărirea „consecințelor” lui reprezintă un fel de puzzle. Spun acest lucru deoarece intersectează cu istoria economică, socială, militară, cu cea a mentalităților, a instituțiilor politice, etc.

⁴ Problemele frontierei bizantine au fost abordate în *Actes du XIVe Congrès International des études Byzantines*, I, Rapports, București, 1975, pp. 415–419.

⁵ Fernand Braudel, *Mediterrana și lumea mediterană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1986, pp. 158–160.

graniță (...) promovează schimburi pline de viață între culturi care pot lega aceste granițe politice”⁶.

Asupra problemei frontierei, luată în ansamblu, mai există și lucrările altor istorici precum Lucian Boia⁷ și Alexandru Duțu⁸, care oferă o viziune generală asupra acestui concept, precum și faimoasa lucrare a lui Frederick Jackson Turner⁹. Istoricul american a subliniat importanța frontierei, explicând evoluția societății americane prin existența granițelor mobile *The Moving Frontier* din *Vest*. Tot el a fost cel și care a vorbit de existența mai multor frontiere, cum ar fi cea a negustorului, a fermierului, a minerului, remarcând și el, ca și istoricii europeni, existența frontierelor nu a frontierei.

Totuși, voi reveni la întrebările inițiale și anume: ce a fost și ce a însemnat frontiera. În primul rând, frontiera a fost un spațiu, o zonă neutră aflată la intersecția civilizațiilor, fiind creatoare de viață. A fost locul unde s-a resimțit cel mai repede și cel mai puternic impactul dintre civilizații și unde fenomenele de aculturație și transculturație (mai corect spus) s-au desfășurat cu întreaga lor intensitate¹⁰. C. Rezachevici, referindu-se la frontierele medievale apreciază just că această noțiune se deosebește de cea actuală, afirmând că stabilirea frontierelor se bazează pe echilibrul de forțe și jocul raporturilor de suzeranitate-vasalitate. Frontierele nu cunoșteau accepțiunea de hotare naturale decât în cadrul marilor obstacole, îndeosebi a fluviilor sau munților¹¹.

⁶ Almut Bues, *Introduction în Zone of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans and Northern Italy*, Harrsowitz Verlag-Wiesbaden, 2005, p. 1-24.

⁷ Lucian Boia, *România țară de frontieră*, București, Editura Humanitas, 2002.

⁸ Alexandru Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, Editura All, 1999.

⁹ Frederick Jackson Turner, *The Frontier in American history*, New York Holt and Company, p. 12.

¹⁰ A reprezentat locul unde populațiile intrau în contacte stabilind relații de genul: comerț, război, încheiere de pace.

¹¹ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în evul mediu*, București, Editura Albatros, 1998, p. 32.

În evul mediu, termenul de frontieră a avut o accepțiune militară, mai ales începând cu secolul al XIV-lea, odată cu dezvoltarea procesului de centralizare administrativă și de constituire a unor limite fortificate din ce în ce mai bine. În perioada de început a evului mediu termenul era moștenit în accepțiunea sa antică și anume de *frontieră naturală*, de obstacol natural¹². Indiferent de perioadă, acolo unde a existat o formă de organizare politică a existat și o delimitare a teritoriului asupra căruia se exercită această autoritate.

Vechiul sistem antic, bazat pe un *limes* fortificat identificat și cu granița politică a statului, *limes* capabil să oprească atacurile populațiilor din afara granițelor va evolua, în accepțiunea Imperiilor, ca zone sau teritorii tampon cu rolul de a asigura imperiului la limitele sale securitatea¹³.

Răspunzând la a doua întrebare, frontiera a fost cea care a oferit premisele stabilirii unor contacte, deși, tot ea, a fost cea care a despărțit aceste populații prin existența unor anumite norme și instituții¹⁴ care în timp s-au dezvoltat.

Mobilitatea frontierelor a însemnat un schimb neîncetat de raporturi de forțe care a avut loc, precum și a conjuncturii politice. Astfel, după ce Bayezid Yıldırım a ajuns la Dunăre, cuceririle sale au avut ca rezultat crearea unui nou hotar și deci a unei noi frontiere, cea româno-otomană. Cucerirea otomană a modificat atât harta Balcanilor, pentru o îndelungată perioadă de timp, cât și structurile economice și sociale, mentale, ideologice, situația demografică, etnică și religioasă. A rezultat astfel, procesul de transculturație, în care cele două civilizații (creștină și musulmană) s-au influențat reciproc și preluând una de la cealaltă diferite elemente de cultură. Prin cuceririle sale, statul otoman a ajuns un puternic Imperiu, care s-a întins de la Eufrat la Dunăre. Atingerea Dunării a însemnat stabilirea contactelor, de-a

¹² Exemple în acest sens avem frontiera naturală a Dunării (*limes-ul dunărean*) sau cea a Rinului (*limes-ul renan*).

¹³ Asupra explicării acestui proces voi reveni în paginile următoare pentru mai multe detalii.

¹⁴ Fac referire la comisiile mixte de hotar precum și la martalogi, voinici, plăieși care aveau ca rol apărare hotarelor.

lungul noii frontiere, între Țările Române și Poarta Otomană. Acestea se vor menține vreme de cinci secole, adică, atâta timp cât statul otoman și-a exercitat autoritatea

În funcție de momentele de apogeu sau de declin din Imperiu s-a produs mobilitatea acestor frontiere. Pe parcursul secolelor XIV-XVI, statul otoman a rămas un Imperiu cu frontiere mobile. Închiderea formală a frontierei otomane în Europa a avut loc în 1699 la Karlowitz și în 1700 la Istanbul. Statul otoman consimțea astfel, crearea unor comisii comune între *domeniul* sultanului și cele ale puterilor care făceau parte din Liga Sfântă¹⁵. În Europa, statul otoman s-a extins până la regatul Ungariei și Imperiul Habsburgic. În partea de nord-vest a Imperiului otoman o graniță reală nu a fost creată decât după pacea de la Karlowitz, din 1699, și acest fapt a stat la baza răspândirii ideii că otomanii au acceptat stabilirea unei granițe doar la începutul secolului al XVII-lea. Contrar la aceasta, o graniță reală a fost creată deja între teritoriile venețiene și otomani, în Moreea și în Dalmația, în a doua jumătate a secolului al XV-lea¹⁶.

Asupra modului în care s-au exercitat raporturile dintre cele două civilizații, de-a lungul frontierei, aflăm din documentele și studiile turcologilor referitoare la relațiile româno-otomane de-a lungul secolelor. Astfel, Tahsin Gemil descoperă și publică un document care conține informații importante referitoare la problema frontierei și reglementării hotarelor ei. Documentul a fost încheiat între Bayazid II Velî și Ștefan cel Mare, în anul 891 (1486) și se referea la relațiile care se stabileau între cele două state¹⁷. Atenția deosebită care se impune asupra faptului că pentru prima dată se

¹⁵ Rifaat A Abou-el-Haj, *The formal closure of the Ottoman frontier in Europe 1669–1703*, în „Journal of the American Oriental Society”, vol. 89, no.3 (jul–sept 1969), pp. 467–475.

¹⁶ Maria Pia Pedani, *Beyond the frontier: the ottoman-venetian border in the Adriatic context from the sixteenth to the eighteenth centuries*, în *Zones of Fracture in Modern Europe: the Baltic Countries, the Balkans and North Italy*, edited by Almut Bues, Harrassowitz Verlag- Weisbaden, 2005, pp. 45–60.

¹⁷ Tahsin Gemil, *Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul otoman (1486)*, în „Revista Arhivelor”, vol. XLV, 1983, nr. 2, pp. 117–128.

menționează existența foarte clară a stabilirii hotarelor de către „autorități” precum și existența unei frontiere între Imperiul otoman și Moldova. Un alt punct important de menționat este faptul că documentul acesta este considerat de către istorici este ca fiind *ipso facto* „încheierea unui tratat de pace între cele două părți”¹⁸. De asemenea, modul de redactare a documentului oferă posibilitatea de a face o comparație între el și cel „oferit” Nadjran-ului¹⁹. Alte documente referitoare strict la această problemă au fost traduse și publicate de turcologi ca H. Dj. Siruni, Mihail Guboglu, Mustafa Ali Mehmed, Tahsin Gemil care, prin documentele publicate surprind probleme privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești. Documentele publicate se referă la modul cum erau rezolvate problemele care apăreau între Imperiu și teritoriul românesc în aceste zone²⁰. Un important izvor cu privire la această chestiune îl reprezintă studiile și documentele publicate de către turcologul Mihai Maxim²¹.

¹⁸ Ștefan Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „Revista de istorie”, 1982, nr 5–6, pp. 607–638.

¹⁹ Mihai Maxim, *L' autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officieles de la Porte au course de la seconde moitié du XVIe siècle*, în *L'Empire ottoman au nord du Danube et l' autonomie des Rrincipautés Roumaines au XVIe siècle. Édudes et documents*, Istanbul, Editura Isis, 1999, pp. 11–41.

²⁰ H. Dj. Siruni, *Acte turcești privitoare la hotarele dunărene ale Țării Românești*, în „Revista Arhivelor”, 1942, nr. 1, pp. 134–160; Mihail Guboglu și Mustafa Ali Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române* (extrase), vol. I, sec. XV–mijlocul sec. XVII, București, Editura Republicii Socialiste România, 1966; Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, Editura Republicii Socialiste România, 1976; Tahsin Gemil, *Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul otoman (1486)*, în „Revista Arhivelor”, 1983, nr. 2, pp. 117–128.

²¹ Lucrări care surprind această chestiune și aparțin aceluiași autor : *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*, București, Editura Enciclopedică, 1993; *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI lea*, în „Revista de Istorie”, 1979, nr 9, pp. 1731–1765; *Teritorii românești aflate sub administrație otomană în secolul al XVI lea*, în

Astfel, găsim informații referitoare la regimul și statutul frontierei ținând seama de raporturile în care se desfășoară relațiile româno-otomane pe toate planurile. De asemenea istoriografia românească cunoaște și alți istorici care în cadrul cercetărilor lor se vor opri asupra problemei frontierei sub diferite aspecte. Astfel, amintesc pe Anca Ghiață²², Viorel Panaite²³, Bogdan Murgescu²⁴ și Liviu Maxim²⁵.

Referitor la problema frontierei există numeroase surse atât studii cât și documente care tratează problema frontierei nu numai pentru spațiul românesc dar și pentru zone care au cunoscut un statut similar cu cel al Țărilor Române. Asupra acestei chestiuni există o istoriografie „universală” foarte bogată, numeroși istorici și turcologi străini tratând această problemă din diferite puncte de vedere²⁶.

Terminologie și metodologie

Ca și în limba română, și în limba turcă, pentru termenul de frontieră există mai multe cuvinte pentru a desemna această noțiune și din acest motiv, în întrebuințarea lor, trebuie să se țină seama de

„Revista de Istorie”, 1983, nr. 8–9, pp. 803–817 și pp. 879–890; *Documente privind Kazaua Giurgiului în secolul al XVI lea*, în *Ilfov–File de istorie* (extras), București, 1978, pp. 187–194.

²² Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea în „Studii istorice sud-est europene”, vol. I*, București, 1974.

²³ Viorel Panaite, *Pace război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV–XVII)*, București, Editura All, 1997; *The Re'ayas of Tributary-Protected Principalities (the 16th–18th Centuries)*, „Turcica”, I, Editura Isis, Istanbul, 2003, pp. 83–117.

²⁴ Bogdan Murgescu, *Some Considerations on Romanian Historiography about Ottoman-Romanian Commercial Relations*, în „Turcica”, I, Editura Isis, Istanbul, 2003, pp. 117–127.

²⁵ Liviu Maxim, *L'échelle danubiennes de Turnu (Holovnik, Kule) à lumière denouveaux documents ottomans*, în „Turcica”, I, Istanbul, Editura Isis, 2003, pp. 83–117.

²⁶ Fac referire la turcologi străini ca: Halil Inalcik, Donald Edgar Pitcher, Victor Ostapchuk, Rifaat A Abou-el-Haj, Brian W. Beeley, Michael Bonner, Haim Geber, Svetlana Ianova, pecum și mulți alți turcologi pe care îi voi menționa în lucrarea mea.

contextul în care sunt folosite precum și de sensul care se dorește a li se oferi. Astfel, în limba turcă există mai multe cuvinte care pot defini ideea de frontieră, cum ar fi: *sınır*, *serhâdd*, *hudud* (care reprezintă pluralul lui *hadd*) și *uç*. Termenul de *sınır*, conform definiției din Redhause²⁷, se traduce ca: frontieră, limită, termenul de *serhâdd* este compus din cuvântul persan *ser*, care se traduce cu cuvântul cap și *hadd*²⁸, și care desemnează frontiera, dar o frontieră care era stabilită între Imperiul otoman și un alt stat vecin, adică cu un statut politic asemănător ca al celui pe care îl avea Imperiul otoman. De asemenea, termenul de *serhad*, primind sufixul turcesc *lik, lîk, luk, lûk* de formare al cuvintelor, desemnează prin folosirea acestuia locul care servește la frontieră, mai corect spus zona de frontieră. Prin folosirea sufixului *lik* se indică o multitudine, o funcție sau o jurisdicție a acestuia²⁹. Un alt termen care desemnează frontiera este acela de *hudud*³⁰, și el fiind pluralul termenului *hadd*. În funcție de termenul utilizat în actele oficiale de către sultan sau de către o altă autoritate putem remarca statutul pe care vroia să-l invoce celeilalte părți, care *beneficia* de respectivul act. Termenul de *uç* care s-ar traduce prin zonă de frontieră, fortificată militar cu rol defensiv amintește de un vechi sistem de apărare³¹, bazat pe organizarea un *limes* fortificat cu scopul de a opri atacurile întreprinse de populațiile aflate în afara granițelor Imperiului. Cu timpul, a evoluat devenind un sistem ce avea ca scop organizarea unor teritorii-tampon care să „amortizeze” atacurile și primejdiile datorate altor puteri din același spațiu.

²⁷ Redhouse editat de Serap Bezmez, Richard Blakney și C.H. Brown, Istanbul, SEV Matbaacılık ve Yayıncılık Eğitim Tic. A.Ş., 2005, p. 525.

²⁸ *Encycopédie de l'Islam*, nouvelle édition de B. Lewis, V.L. Ménage, Ch. Pellat și J. Schacht, Leyden, EJ Brill și Paris: GP Maisonneuve, tom III, 1960, pp. 21–23.

²⁹ Mihai Maxim, *Limba turcă-osmană, curs practic*, București, Universitatea București Facultatea de Istorie, Catedra de istorie universală, 1993, p. 93.

³⁰ *Ibidem*, p. 567.

³¹ În partea Occidentală a Europei acest sistem a fost impus de Carol cel Mare fiind o preluare a sistemului din ultima perioadă a Imperiului Roman, bazat pe acei *feoderati*, iar în partea răsăriteană a fost impus de Imperiul Bizantin.

În privința terminologiei românești, se impune o discuție asupra celor trei termeni³² înainte ca aceștia să fie folosiți. Imaginarul medieval nu delimitează foarte clar termenii de hotar înțeles ca și graniță, limită a unor proprietăți și frontieră înțeles ca limită militară nu numai politică.

Un alt termen care se impune a fi discutat, datorită caracterului său contradictoriu, este cel de *dâr ül-ahd*. Acest termen, în cazul Țărilor Române, se află în strânsă legătură cu cel de *harâcgüzâr* (tributari). Acesta era folosit în cronicile și actele turcești, pentru domnitorii români (iar din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, pentru toți locuitorii Țărilor Române) reflecta un statut juridic intermediar între *zimmii* și *harbî*. Asocierea calității de tributari cu legământul dintre domni și sultani este des întâlnită la cronicarii otomani³³. Datorită existenței acestor „legăminte” încheiate, Țările Române au intrat în *dâr ül-ahd*. Ambiguitatea provine din faptul că, doctrina hanefită – după care se guverna Imperiul – ignora existența acesteia făcând diferența doar între Casa Islamului și Casa Războiului. Totuși, deși teoretic în acte și cronici se afirma uneori că Țările Române fac parte din Casa Islamului, este necesar de subliniat faptul că, alteori tot ei au afirmat contrariul³⁴ iar în practică în relațiile Țărilor Române cu Imperiul otoman s-a aplicat statutul de *ahd*³⁵ ca și în cazul altor zone aflate în aceeași situație³⁶.

³² Aduc în discuție termenii: frontieră, graniță și hotar.

³³ Idris Bitlisi afirma: „domnii (*hükkiam*) și guvernatorii (*vali*) aceluia loc erau tributari (*haradjüzâr*) și semnatari ai unor legăminte (*muahid*)”; „domnul Țării Românești care, fiind unul dintre ghiaurii răufăcători, era din vechim tributari (*haradjüzâr*) dinastiei otomane” (vezi *Cronici turcești*, I, pp. 162–163 și 165).

³⁴ Murad III (1574–1595) afirma în 1585, că „Moldova (la fel ca și Țara Românească și Transilvania – V.P.) nu fac parte din Casa Islamului (*dar al-Islam olmamağîn*)”; de asemenea vezi și M. Maxim și V. Panaite, *Pax Ottomanica et les Pays Roumains* în „Analele Universității București. Istorie”, XXV, 1986, p. 14; Ibrahim Pecevi nota că după expediția din 1583 s-a fixat granița între „Moldova și țările islamice” (vezi *Cronici turcești*, I, pp. 477–478).

³⁵ Ioan Matei, *Quelque problèmes concernant la régime de la domination ottomane dans les Pays roumains (concernant particulièrement la Valachie)* în „Revue des études Sud-Est Européennes”, X, 1972, nr. 1, pp. 65–81 și XI,

Istoria frontierei nu poate fi abordată decât interdisciplinar, într-o largă perspectivă comparativă. Demersul interdisciplinar reclamă pe plan teoretic admiterea ideii că interdisciplinaritatea este un imperativ al cunoașterii ce ține de planul mentalității teoretice a cercetătorului. Cercetarea științifică interdisciplinară înseamnă punerea totalității fondului de cunoștințe practice, teoretice și de metodă al unor discipline, în slujba cunoașterii obiectului de cercetare sau analizarea unui subiect din perspectiva mai multor discipline concurente, în măsură să genereze un ansamblu disciplinar nou sau punerea în comun a unui spațiu de cunoaștere³⁷.

Cercetarea interdisciplinară trebuie să ofere, deci, un spor de inteligibilitate, prin care se dezvăluie fețele unei probleme necunoscute până la acel moment, precum și creșterea gradului de certitudine al oricărei cercetări. Astfel, pentru Fernand Braudel, investigația istorică presupune diferite niveluri de abordare: o istorie evenimențială, o istorie conjuncturală, o istorie structurală³⁸ iar Levi-Strauss afirma că istoria își organizează datele în raport cu expresiile conștiente ale vieții sociale³⁹.

Tot metodologic se impune, în studierea frontierei otomane, analizarea *limes*-ului roman, remarcându-se o asemănare între modul de constituire și de viață al *limes*-ului roman și cel al *serhat*-ului otoman în zona Dunării și în raport cu teritoriile Țărilor Românești.

1973, nr. 1, pp. 81–95; M. Maxim, *Cu privire la statutul de Ahd al țărilor române pe marginea unor izvoare otomane*, în „Revista de Istorie”, 1986, nr. 6, pp. 523–534; V. Panaite, *Considerații privind legea păcii în Islamul medieval*, în „Anuarul Institutului de Arheologie A. D. Xenopol”, XIV, 1987, nr. 2, pp. 576–586.

³⁶ Vezi cazul Ragusei.

³⁷ Mihai Maxim, *Pentru o abordare interdisciplinară și comparativă a relațiilor româno-otomane*, în „Caietele laboratorului de Studii Otomane”, 1989, nr. 1, pp. 9–31.

³⁸ Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, Flammarion, 1969, p. 112.

³⁹ Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, București, Editura Politică, 1978, pp. 36–38.

Pentru înțelegerea situației politico-administrative care a existat în Țările Române este necesară o paralelă cu teritoriile care au cunoscut și au avut parte de același sistem ca în cazul teritoriilor românești⁴⁰.

De asemenea, trebuie accentuat faptul că analiza de față se referă doar la Țara Românească și Moldova, nu și la Transilvania, a cărei istorie cunoaște o evoluție puțin mai diferită de cea a celorlalte două, datorită conjuncturii politice externe.

Privind în ansamblu această problemă se poate concluziona că frontiera în raporturile româno-otomane capătă mai multe accepțiuni neputându-se discuta de o frontieră ci de existența frontierelor. Astfel, în cadrul raporturilor româno-otomane, se impune discutarea frontierei din mai multe perspective cum ar fi: dreptul islamic, politico-administrativ, economice precum și spiritual-religioase. Fiecare dintre aceste probleme merită să beneficieze de o scurtă prezentare cu scopul de a oferi o imagine de ansamblu a frontierei în raporturile româno-otomane.

1) Frontiera politico-administrativă

După 1453, structura statului în Țările Române a fost influențată în mod crescând de prezența expansiunii otomane, cu încercările acestora de a depăși hotarul Dunării și de a impune un regim de răscumpărare a păcii prin plata unui tribut. Un moment decisiv l-a constituit anul 1538, deoarece, după acest an, dominația otomană se va instaura propriu-zis, prin practica numirii domnilor, fără însă ca alegerea locală să înceteze de a avea un rol important și semnificativ. Regimul suzeranității se va agrava treptat până la 1774, dar, cu toată deteriorarea lui, statutul de autonomie al celor două țări de la nordul Dunării nu dispare niciodată în esența lui. Astfel, în cele două țări se va menține autonomia administrativă, judiciară și legislativă cu respectarea credinței religioase autohtone.

⁴⁰ N. H. Biegman, *The Turc-Ragusan Relationship according to the Firmans of Murad III (1575–1595)* exteant in the Archives of Dubrovnic, The Hague an Parsi, 1967 precum și recenzia lui Halil Inalcik în „Archivum Ottomanicum”, I, 1969, pp. 321–324.

Plata unui tribut în schimbul păcii, însemna propriu-zis faptul că teritoriilor românești li se aplica politica de „încorporare treptată” specifică otomanilor. Astfel, această practică se desfășura în două etape. Într-o primă etapă avea loc instaurarea suzeranității iar într-o a doua etapă se realiza controlul direct asupra aceluia teritoriu⁴¹. Prima etapă însemna instaurarea unui regim de stat tributar, cu păstrarea autonomiei statale, când tributul colectiv era plătit de un reprezentant al nemusulmanilor, care era de obicei autoritatea politică supremă în stat⁴².

Dimitrie Cantemir consemna faptul că și Coranul admitea faptul că tributul putea avea rolul de răscumpărare a păcii, nu numai acela de a desemna un statut de *zimmi*. Cantemir afirma „*Al-Coranul mai ordonă a se încheia pace încă și atunci, când promite a răspunde unui tributului anual; că-ci în acestu casu nu se mai pote constringe a trece la mahomedanismu, nici a i se face într'altu modu vre-o supărare, afară de casulu deca s'ar revolta*”⁴³. De asemenea mai evidențiază și faptul că în Ku'ran se determină împrejurările în care se poate să se încheie un armistițiu precum și „drepturile” de care se bucura un stat care încheia armistițiu cu Imperiul. Această metodă adoptată de către Imperiu se întâlnește și în cazul altor state care se află în situații similare cu cea a Moldovei și Țării Românești⁴⁴. Era cazul statelor aflate la limita frontierelor otomane care căpătau rolul unor state tampon, care să frâneze impactul care avea loc în cazul unor confruntări militare între otomani și alte imperii din jur care aveau o forță militară deloc neglijabilă. În ceea ce privește problema statutului Țărilor Române față de Imperiu, acesta s-a stabilit ca un raport de

⁴¹ Halil Inalcik, *Ottoman methods of conquest*, în „*Studia Islamica*”, (Paris), II, 1945, p. 103.

⁴² Țările Române nu prezintă un caz particular astfel de situații întâlnindu-se și în cazul altor teritorii care se aflau în vecinătatea Imperiului, cum ar fi Nedjran, Ragusa.

⁴³ Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, București, vol. II, Editura Societății Academice Române, 1876, p. 415, nota 3.

⁴⁴ Prima mențiune de acest fel este referitoare la Cartea de frontieră încheiată între Bayazid II și Ștefan cel Mare, în legătură cu reglementările frontierelor în zona Chilie și Cetății Albe. De asemenea informații referitoare la reglementările de frontieră și borne care le marchează găsim la H. Dj. Siruni, *op. cit.*

suzeran-vasal reglementat de „tratatele de protecție tributară” încheiate între cele două părți. Din punct de vedere politic, Țările Române și-au păstrat independența iar dovada cea mai evidentă a reprezentat-o existența unui regim al frontierelor între cele două părți. Aceasta era reglementat prin așa numitele *sînurnâme-le* iar mai târziu granițele au fost marcate prin borne speciale.

De asemenea, printr-un act acordat de către sultan lui Mihnea Turcitul, în 22 ramazan 993/17 septembrie 1585, se specifica faptul că Țara Românească era înregistrată separat la Cancelarie (Kalem) și că: „*se interzice călcarea ei cu piciorul, și ea se bucură de libertate în toate privințele*”⁴⁵.

Existența acestei frontierei a fost remarcată și de către călătorii străini care au trecut prin Țările Române. Astfel, Paul de Alep scria că „*Dunărea formează granița Împărăției turcești*”⁴⁶, iar Pierre Lescapier menționa foarte precis existența unei frontiere între teritoriile românești și cele aflate sub stăpânire otomană: „*Acolo a trebuit să înfățișăm salvconductele căci altfel nu ni s-ar fi dat voie să trecem Dunărea*”⁴⁷.

Învățații musulmani nu au fost unanimi în terminologie, iar cronicarii sau sultanii musulmani nu au făcut distincție între cele două situații, intenționat sau nu.

2) Frontiera din perspectiva dreptului islamic

Din punctul de vedere al dreptului islamic de rit hanefit nu se poate vorbi în cadrul raporturilor româno-otomane de existența unei frontiere externe, ci numai de o frontieră internă între cele două. A existat o relație stânsă de legătură cu modul cum era percepută frontiera și statutul pe care îl aveau Țările Române față de Poarta Otomană. Potrivit doctrinei hanefite care era dominantă

⁴⁵ Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976, p. 271.

⁴⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, Editura Științifică, 1972, p. 124.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 425.

⁴⁷ *Ibidem*.

în Imperiu, lumea se împărțea în *Dâr ül-Islâm* și *Dâr ül-Harbî* excluzându-se existența celei de-a treia case și anume *Dâr ül-ahd'* sau *Dâr ul-suh*. Nemusulmanii care în viziunea musulmană „beneficiau” de acorduri încheiate cu Imperiul otoman ca: *ahdnâme*, *sulhnâme*, *berât*, *hatt-î şerif hümâyün*⁴⁸, căpătau din perspectiva islamică un statut de *harâcgüzâr*. Strict canonic, acest lucru însemna că erau socotiți *zimmi* toți cei care plăteau tribut în calitate de supuși ai Imperiului. Această concepție s-a reflectat mai ales începând cu secolul al XIV-lea în cronicile și actele oficiale, existând firme care pretind că supușii Moldovei sunt „la fel ca celelalte raiale ale Țărilor Bine păzite”. Începutul folosirii acestei terminologii în actele oficiale se remarcă de la jumătatea secolui al XV-lea, când în cronici, precum și în actele de cancelarie, se afirmă că Țările Române făceau parte din „Țările bine păzite” (*Memalik-i Mahrusa*) sau „țările islamice” (*Memâlik-i Islâm*)⁴⁹. Tot în cronici după 1538, se începea a se vorbi de „dreptul sabiei”, susținându-se astfel ideea conform căreia Țările Române au fost cucerite de către otomani. Astfel, Kara-Celebi-Zade⁵⁰ referitor la această concepție consemnează: „*la Țările dinastiei Osmane se adăugase, prin puterea sabiei, Akkermanu, care era o cetate de seamă a Moldovei. De atunci domnii Moldovei, în scopul păstrării scaunului și a coroanei, obligându-se să plătească gizie și haraci, trăiau în liniște și dormeau fără grijă, sub ocrotirea iertării (aman)*”⁵¹. Mențiunea

⁴⁸ În ansamblu toate acestea aveau valoarea de tratat de protecție tributară.

⁴⁹ Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, vol. I, p. 79 (scrisoare a lui Suleyman Kanunî din 1565); Mihai Maxim, *L'autonomie de la Moldavie et Valachie dans les actes de la Porte au cours de la second moitié du XVIe siècle*, în *L'empire ottoman....*, p. 13.

⁵⁰ Abdul-Aziz efendi, cunoscut sub numele de Kara-Celebi-Zade a fost fiul unui judecător militar din Rumelia. De-a lungul vieții a ocupat mai multe funcții publice. Este autorul mai multor lucrări istorice printre care *Ravadat ül-ebrar*; *Suleimannâme*; *Mir'at-as-Safa* și *Zafername*.

⁵¹ Mihail Guboglu și Mustafa Ali Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române* (extrase), vol. I, sec. XV – mijlocul sec. XVII, București, Editura Republicii Socialiste Român, 1966, p. 532.

cronicarului este interesantă deoarece introduce o concepție mult mai recentă pentru o perioadă îndepărtată de timpul în care trăiește. O altă mențiune referitoare la concepția de *dreptul sabiei* se regăsește într-un document⁵² ce datează din timpul lui Murad al III-lea (1585–1591), în care se precizează: „*Și numitul vilaiet (Țara Românească – n.ns.) a fost cucerit sub influența săbiilor noastre*”.

Viziunea conform căreia Țările Române aparțin Imperiului o au și cei doi călători otomani, Evlia Celebi⁵³ și, în special, Paul de Alep⁵⁴. Acesta din urmă, prezentând călătoria în Țările Române, consemna că: „... *am ajuns la Galați adică Galați unde începe stăpânirea Moldovei.(...) Între Măcin și Galați, pe malul stâng, este un oraș și o cetate musulmană numite (amândouă) Brăila care odinioară se aflau sub stăpânirea Țării Românești și care au fost cedate Islamului.*” Evlia Celebi⁵⁵, în scrierile sale, de asemenea, consemnează că teritoriile românești au fost cucerite, fiind astfel incluse în *Dar ül-Islam*. El, va relata atunci când va vorbi despre Dunăre că: „*aceasta era păzită (...) întrucât aici este serhat, iar de partea cealaltă a Dunării se află țara ghiaurilor valahi*”⁵⁶.

⁵² Mihai Maxim, *Culegere de texte otomane. Fasc. I. Izvoare documentare și juridice (sec. XV–XX)*, București Centrul de multiplicare al Universității din București, 1974, p. 65.

⁵³ Evlia Celebi, după opinia unor specialiști, numele său adevărat era Mehmed și a fost fiul lui Derviş Mehmed Zilli. Din 1651 începe să călătorească în partea europeană a Imperiului. Apoi datorită participării sale la diverse campanii militare ale armatelor otomane, călătoriile sale în partea europeană durează o perioadă mai îndelungată. Relatări despre aceste călătorii le-a făcut în propria sa operă intitulată *Seyahatname* (pentru mai multe detalii vezi *Călători străini despre Țările Române*, vol.VI, pp. 311–325).

⁵⁴ Paul de Alep, după numele său arab Bulos ibn az-Za'im, în calitatea sa de arhidiacon și de secretar patriarhal va întreprinde o călătorie care a durat aproape șapte ani (9 iunie 1652–21 aprilie 1659). În această călătorie el va trece prin ținuturile Moldovei și ale Țării Românești (pentru mai multe informații vezi *Călători străini despre Țările Române*, vol.VI, pp. 1–17).

⁵⁵ *Ibidem*, p. 349.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 366.

3) *Frontiera din perspectiva economică*

Importanța frontierei din perspectiva economică nu se datorează numai schimburilor economice care s-au desfășurat între cele două părți. Aceasta urmărește în analiza ei două aspecte. Pe de o parte, relațiile economice care se stabilesc între Țările Române și Imperiul otoman și diversele urmări care au apărut în urma acestor contacte. Pe de altă parte, mult mai important chiar este faptul că aceste schimburi economice demonstrează că pământurile Moldovei și Țării Românești au rămas sub autoritatea lor. Situația aceasta a fost cu totul diferită de cea de la sudul Dunării, unde sultanul dispunea de acele teritorii și distribuia pământurile oștenilor și dregătorilor săi fără nici cea mai mică opreliște. Astfel, din punct de vedere oficial, teritoriilor românești nu li s-a aplicat *kânunnâme*-lele otomane, care să reglementeze relațiile agrare⁵⁷.

Țările Române își păstrează propriul lor sistem de de dări și impozite controlate cu rigurozitate de către oamenii domnești, dar nu și de reprezentanții *kadiului* otoman. De asemenea, atât Țara Românească cât și Moldova, trebuiau să îndeplinească o serie de obligații specifice relațiilor suzeran-vasal, astfel conturându-se clar caracterul raporturilor care se stabiliseră între Țările Române și Poarta Otomană⁵⁸. Un alt fapt care atesta existența unei frontiere l-a reprezentat împărțirea vămile, mai precis a lor și al veniturilor lor între Imperiul otoman pe de o parte și Țara Românească⁵⁹ (cazul Craioveștilor) pe de altă parte. O serie de vămi, dintre care unele nu se aflau pe teritoriul românesc vor fi împărțite: vama de la Vidin, Rahova, Șiștov și Ruse (aflate pe malul bulgar), taxele de trecere (*bac-ı bazar*) de la Turnu⁶⁰. Acest lucru se datora concepției otomane

⁵⁷ Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane...*, pp. 38–63.

⁵⁸ Pentru mai multe informații vezi Mihai Maxim, *Regimul economic...*, pp. 1731–1765.

⁵⁹ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I Întemeietorul până la Mihai Viteazul*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 79, precum și în lucrarea *Bănia Țării Românești*, București, Editura Științifică, 1965, pp. 56–67.

⁶⁰ Ștefan Ștefănescu, *Bănia Țării Românești*, București, Editura Științifică, 1965.

dată de Ali Çavuş, conform căreia frontiera nu trece pe firul apei (*tolveg*), așa cum i-a fost stabilită delimitarea odată cu încheierea Tratatului de la Adrianopol⁶¹. Acest lucru însemna că, din punct de vedere juridic, frontiera se oprea la maluri și că această împărțire a vămlor reprezenta un drept al domnilor.

4) *Frontiera din perspectiva spiritual-religioasă*

Pe plan mental afectiv, frontiera a presupus existența unui *dincolo* (Islamul) și *dincoace* (lumea creștină cu tot ceea ce reprezintă ea). Interesant este modul cum omul medieval a perceput existența acestor două spații. Diferența dintre cele două lumi este ușor sesizabilă, aceasta fiind menționată de către călătorii străini⁶². Ea reprezintă existența unei limite ce a constituit o noțiune fundamentală, înglobând orizontul lui mental și material reflectând realitatea existentă și care se menține în acele spații.

Zona de frontieră a reprezentat un spațiu diferit, așa putea zice special, în care are loc fenomenul de aculturație, unde cultura reprezintă o moștenire intergenerațională sau un set de tradiții și, în același timp, un repertoriu modelator activ de sensuri și imagini, materializate în valori, mituri și simboluri, care au rolul de a uni un

⁶¹ Tratatul de la Adrianopol stabilea fixarea frontierei pe talvegul Dunării. Tot legat de stabilirea frontierei mai este și documentul din 1653 (*risale*), în A. S. Tveritinova, *Agarnyj stroj Osmanskoj Imperii XV–XVII vv. Dokumenty i materijaly*, Moskva, 1963, pp. 93–94.

⁶² Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 136, nota 113 („În toată Valahia și Moldova vedem un număr mare de mănăstiri frumoase și mari, precum și biserici foarte frumoase, iar ele obișnuiesc a trage clopotele. În amândouă Principatele întâlnim la fiecare sfert de milă pe toate drumurile și pe orice promontoriu mari cruci de lemn spre a indica libertatea de conștiință a oamenilor. Sultanul nu are acolo nici o altă jurisdicție, în afară de tribut.”). Faptul acesta a fost remarcat și de către alți călători străini ca: Henry Cavendish, 1589 (*Călători străini...*, vol. III, p. 296), V. Gagara, 1637–1638 (*Călători străini...*, vol. V, p. 148), P. B. Baksic, 1640 (*ibidem*, p. 205).

grup de oameni cu experiențe și amintiri comune și de a-i diferenția de cei din afara grupului.

În epoca medievală, Balcanii formează o unitate clară, Istanbulul fiind considerat centrul lumii, axa întregului spațiu. Ca și omul modern, omul medieval a avut în coordonatele sale un punct considerat ca fiind *răspunsul-cheie*: „*Așa cum Constantinopolul apoi Istanbulul au provocat reacția în fața unui challenge cultural și politic în epocile îndepărtate, tot astfel Viena, München, Berlin și Parisul au fost centrele de atracție din secolul al XVIII lea înainte.*”⁶³

Un alt aspect important îl reprezintă descoperirea celuilalt, a alterității și crearea imaginii celuilalt, acest lucru fiind important datorită faptului că, în funcție de imaginea pe care ți-ai creat-o despre celălalt, accepți sau refuzi valorile, bunurile, obiceiurile pe care acesta le vehiculează. Astfel, asupra problemei alterității, o lucrare fundamentală rămâne cea a lui Alexandru Duțu⁶⁴, iar în ceea ce privește relațiile româno-otomane studiul lui Lazăr Șăineanu⁶⁵, precum și articolul lui Mihail Berza⁶⁶ oferă imagini globale asupra acestora.

Concluzii

Acest spațiu al frontierei a însemnat locul de contact în care a avut loc preluarea reciprocă de bunuri materiale și spirituale, motivuri, simboluri oferindu-și astfel una celeilalte modele de viață și puncte de stabilire a unor relații de dialog. Acest dialog româno-otoman a fost condiționat de anumiți factori cum ar fi: descoperirea celuilalt, a alterității; un minim de „platformă” comună; acceptarea sau respingerea valorilor, bunurilor, obiceiurilor pe care acesta le vehiculează.

⁶³ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 50.

⁶⁴ Idem, *Climatul: descoperirea alterității în Literatura comparată*, București, Editura Univers, 1982, pp. 131–165.

⁶⁵ Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București, Editura Librăriei Socecu, 1900.

⁶⁶ Mihail Berza, *Turces, Empire Ottoman et relations romano-turques dans l'historiographie moldave des XV–XVII siècles*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, 1972, nr 3, pp. 595–627.

Frontiera româno-otomană se înfățișează ca un vast subiect de cercetare în toate aspectele sale: politice, militare, mentale, culturale, economico-sociale, etc. Multe dintre aceste probleme rămân de elucidat.

The Romanian Borders in the Romanian-Ottoman Relationship

Abstract

This work aims at presenting the characteristics of the border, one the one hand, and analysing the Ottoman-Romanian relationship from the border, on the other hand.

This Introduction is devoted to the following topics: historiography, sources, methodology and terminology. In the introduction I try to show the importance of the term "border" and what it represented for the territories around it. In the project below, I tried to show the way in which the historians had written about the role the frontier for the entire world. This project is based on a number of historical documents as "Foreign Travelers", juridical-religious sources (al-Ku'ân, Kitâb as-asiyar and Kânunnâmes) and other documents and sources about the frontier and its status. Another important author is Dimitrie Cantemir. Cantemir's interpretations of matter, from his "History of the Ottoman Empire", "Descriptio Moldaviae" and "The System or Organization of Mohammedan Religion", constitute a very important source for this period.

An ambiguous image about the legal status of the Romanian principalities towards the Ottoman Empire started the moment when the Romanian voievodes had accepted to pay tribute. These things mean the Romanian principalities towards were also termed "tribute payer" (kharadj-güzâr). But, in fact, the relations between the Romanian princes and the sultans were looked upon as vassal-suzerain relations. The following arguments are invoked: protection-tribute exchange, stipulated in the Ottoman-Romanian peace agreements (âhd), on the one hand; necessity of protections as buffer-states, stipulated or not in the peace treaties (ahdnâme) between the Ottoman Empire and the Christian states (Hungary, Poland then Austria and Russia) on the other hand.

Methodologically it is important to point out that this study is not a chronological history of the political-military relations in Central South-Eastern Europe during the Ottoman period, but the subject of work was approached as an interference of the political history with the history of the law of nations, the history economics and politics and the mentalities. Also, a comparative method was used in this work to understand the importance of the border in the Ottoman-Romanian relationship.